

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

"TASDIQLAYMAN" "KELISHILDI"

Rektor Sh. Sirojiddinov Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi

2018 yil 25.08 25.08

№ BD-5111200 – 2.04
2018 yil 18.08

TIL O'RGANISHNING PSIXOLINGVISTIK ASOSLARI

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – Gumanitar soha
Ta'lim sohasi:	110000 – Pedagogika
Ta'lim yo'nalishi:	5112400 O'zga tilli guruhlarda o'zbek tili

Toshkent-2018

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2018-yil 25 08 dagi 744 - sonli buyrug'ining 6 - ilovasi bilan fan dasturi ro'yxati tasdiqlangan.

Fan dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashning 2018-yil 18 08 dagi "4" - sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.

Fan dasturi Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universitetida ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

Jalilov K.	Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'zbek tili va adabiyotini o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi
Azimova I.	Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'zbek tili va adabiyotini o'qitish metodikasi kafedrasida dots. v.b., filologiya fanlari nomzodi

Taqrizchilar:

Abdurahmonova M.	O'zbekiston Milliy universiteti Xorijiy filologiya fakulteti O'zbek va rus tillari kafedrasida mudiri, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
Normurodova N.	Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti O'zbek-ingliz tarjima fakulteti Ingliz tili kafedrasida mudiri, filologiya fanlari nomzodi.

Fan dasturi Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'quv-uslubiy kengashida ko'rib chiqilgan va tavsiya qilingan (2018-yil 05 avgust dagi 13 sonli bayonnomasi).

I. O'quv fanining dolzarbligi va oliy kasbiy ta'limdagi o'rni

Fan bo'lajak o'zbek tili o'qituvchilarini til o'rganishning psixolingvistik asoslari haqidagi dastlabki bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirishga qaratilgan. Fanni o'zlashtirish davomida til o'rganish jarayonidagi asosiy bosqichlar, ularning psixologik xususiyatlari, ikkinchi tilni o'rganish va o'qitishga oid asosiy tavsiyalar, til bilimining tarkibiy qismlari, til o'rganishda dunyoqarash kabi masalalar bilan tanishadilar. Jahon tilshunosligida bu yo'nalishga doir ko'plab tadqiqotlar olib borilgani va borilayotgani hisobga olinsa, talabalarni xalqaro ta'lim standarti talablariga javob beruvchi kadrlar qilib yetishtirishda "Til o'rganishning psixolingvistik asoslari" fani dolzarblikka ega.

II. O'quv fanining maqsadi va vazifasi

"Til o'rganishning psixolingvistik asoslari" fanidan ko'zlangan asosiy *maqsad* – talabalarni til o'zlashtirish jarayonidagi psixologik holatlar bilan tanishtirish, o'zbek tilini boshqa til vakillariga o'qitishda qaysi jihatlarga e'tibor qaratish muhimligi haqidagi bilimlar bilan qurollantirish.

Fanning *vazifasi* soha doirasida amalga oshirilgan xalqaro miqyosdagi tadqiqotlar bilan talabalarni tanishtirish, e'te'ldarsliklari bilan ishlash, olingan xulosalarni amaliyotga tadbiiq qilish talablarini qo'yish.

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi. Talaba:

hozirgi zamon til o'qitish metodikasidagi yangi yo'nalishlar, tadqiqotlar, asosiy nazariy tushunchalar haqida *bilimlarga ega bo'lishi*;

o'rganilgan nazariy tushunchalarni qo'llagan holda ta'limning turli bosqichlarida til o'qitish samaradorligini oshirish hamda dars maqsadiga mos psixologik muhitni yuzaga keltirish *ko'nikmalariga ega bo'lishi*;

o'rganilgan metod va strategiyalarni til o'rgatish darslarida qo'llash *malakasiga ega bo'lishi* talab qilinadi.

III. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

1-mavzu. Til o'rganishning psixolingvistik asoslari faniga kirish.

Fanning maqsadi, vazifalari, birinchi til va ikkinchi til tushunchasi. Tilshunoslik. Psixolingvistika haqida tushuncha. Til o'zlashtirishga psixolingvistik yondashuv.

2-3-mavzu. Til strukturasi.

Tovushlar tizimi, sintaksis, morfologiya va leksikologiya, semantika, pragmatika.

4-5-mavzu. Ona tilining o'zlashtirilishi.

Ilk bosqichda ona tilini o'zlashtirish, bolalar nutqi, g'uldirash, so'z o'zlashtirish, tovushlar va talaffuz, sintaksis, morfologiya.

6-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishning ilmiy yo'nalish sifatida o'rganilishi.

Ikkinchi tilni o'zlashtirishni ilmiy yo'nalish sifatida rivojlantirgan tilshunos olimlar, Robert Lado, Noam Xomskiy, tahlil usullari.

7-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirish bilan aloqador ilmiy yo'nalishlar.

Kontrastiv tahlil, xatoliklar tahlili, til o'rganishning mantiqiy muammolari, biheviyorm, mentalizm, transformatsion-generativ grammatika, morfem tartibni o'rganish, monitor model.

8-mavzu. Ikkinchi tilni egallash asoslari.

Multilingvizm, monolingvizm, multilingvistik kompetensiya, monolingvistik kompetensiya, til o'rganish tabiati, tabiiy qobiliyatning roli, ijtimoiy tajribaning roli, til o'rganishning mantiqiy muamosi.

9-mavzu. Ikkinchi tilni lisoniy muhitdan o'zlashtirish.

Lisoniy muhit, til va miya, neyrolingvistika, o'zlashtirish jarayoni, til o'zlashtirish tartibi haqidagi nazariyalar.

10-mavzu. Ikkinchi tilni egallash lingvistikasi.

Universal grammatika, so'zlash qobiliyati, sistem tilshunoslik, funksional tipologiya.

11-12-mavzu. Ikkinchi tilni egallash psixologiyasi.

Yosh, emotsiyalar, motivatsiya, madaniy shok, lisoniy shok.

13-mavzu. Ikkinchi tilni o'rganish strategiyalari.

Metakognitiv strategiya, kognitiv strategiya, sotsial strategiya, "yaxshi o'rganuvchilar" xususiyatlari.

14-mavzu. Ikkinchi tilni egallashga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar.

Sotsial bilim, madaniy bilim, ikkinchi til, chet tili, qo'shimcha til, kommunikativ kompetensiya, mikrosotsial faktorlar, makrosotsial faktorlar, sotsial kategoriyalar.

15-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda ona tilining roli (tadqiqotlar tarixi).

Biheviyorm, Blumfeld nazariyasi, nutq va harakat, retroaktiv cheklanganlik, proaktiv cheklanganlik.

16-17-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda ona tilining roli (zamonaviy yondashuvlar).

Kontrastiv analiz gipotezasi, Lado gipotezasi, xatoliklar analizi.

18-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirish jarayoniga formal yondashuvlar.

Universal grammatika, universal grammatika tamoyillari, universal grammatika parametrlari, pozitiv dalil, negatív dalil, birlamchi holat, fundamental farq gipotezasi, o'xshashlik no'xshashlik, nutq o'rganish modeli, optimallik nazariyasi.

19-20-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirish jarayoniga tipologik yondashuvlar.

Tipologik universallar, Grinberg universallari, so'z tartibi, oson iyerarxiya, o'zlashtirish savollari, jarangli va jarangsiz undoshlar.

21-22-mavzu. "Intertil" tushunchasi.

Bog'liqlik va aniqlik modellari, diqqat, xotirada ishlash, monitoring, musobaqa modeli.

23-24-mavzu. "Intertil"ning inson ongida qayta ishlanishining o'ziga xos jihatlari.

Lingvistik professor, qat'iy tartib strategiyasi, ilk strategiya, ikkinchi darajali bo'laklar strategiyasi.

25-mavzu. "Intertil"ga ta'sir qiluvchi omillar.

Monitoring, nazorat jarayoni, sifat o'zgarishlari, qayta qurish.

26-mavzu. Ikkinchi til leksikonining o'zlashtirilishi.

Leksikon, leksik birliklarning o'zlashtirilish bosqichi, o'zlashtirish bosqichidagi muhim tamoyillar.

27-28-mavzu. Ikkinchi tilni o'qib o'rganish.

Deklarativ va protsedural xotira, anglashilgan va mukammal bilim, ifodalash va nazorat, a'lumotning mavjud emasligi, kuchsiz a'lumot, kuchli ma'lumot.

29-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishga integrativ yondashuv.

Xilma-xillik, sistematik xila-xillik, lingvistik kontekst, sotsial kontekstning milliy til bilan bog'liqligi, sotsioadaniy nazariya.

30-mavzu. O'zbek tili ikkinchi til sifatida o'qitilish tarixi.

O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitilish zarurati, o'qitishdagi tamoyillar va o'ziga xos jihatlari.

31-32-mavzu. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'zlashtirilishining o'rganilishi.

O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'zlashtirishdagi yetakechi metodlar, ikkinchi til sifatida o'zlashtirish ko'rsatkichi, sifat samaradorligi.

33-mavzu. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitilishi bo'yicha Davlat ta'lim standarti.

Davlat ta'lim standarti, o'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitilishi, o'qitilish jarayoniga qo'yiladigan talablar.

34-35-mavzu. Ikkinchi til darsliklariga qo'yiladigan xalqaro talablar va o'zbek tili darsliklari.

Ikkinchi til darsliklarining yaratilishi, ikkinchi til darsliklarini yaratish tamoyillari, o'zbek tili darsliklarining xalqaro talablarga javob berish darajasi.

IV. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1-mavzu. Til o'rganishning psixolingvistik asoslari faniga kirish, fanning maqsadi va vazifalari.

2-3-mavzu. Til strukturasi.

4-5-mavzu. Ona tilining o'zlashtirilish jarayoni.

6-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishning ilmiy yo'nalish sifatida tadqiq etilishi.

7-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirish bilan aloqador ilmiy yo'nalishlar tasnifi.

8-mavzu. Ikkinchi tilni egallash asoslari.

9-mavzu. Ikkinchi tilni lisoniy muhitdan o'zlashtirish jarayoni.

10-mavzu. Ikkinchi tilni egallash lingvistikasining muhim xususiyatlari.

11-12-mavzu. Ikkinchi tilni egallash psixologiyasi.

13-mavzu. Ikkinchi tilni o'rganish strategiyalari.

14-mavzu. Ikkinchi tilni egallashga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar.

15-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda ona tilining roli (tadqiqotlar tarixi).

16-17-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda ona tilining roli (zamonaviy yondashuvlar).

18-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirish jarayoniga formal yondashuvlar.

19-20-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirish jarayoniga tipologik yondashuvlar.

21-22-mavzu. "Intertil" tushunchasi.

23-24-mavzu. "Intertil"ning inson ongida qayta ishlanishining o'ziga xos jihatlari.

25-mavzu. "Intertil"ga ta'sir qiluvchi omillar.

26-mavzu. Ikkinchi til leksikonining o'zlashtirilishi.

27-28-mavzu. Ikkinchi tilni o'qib o'rganish.

29-mavzu. Ikkinchi tilni o'zlashtirishga integrativ yondashuv.

30-mavzu. O'zbek tili ikkinchi til sifatida o'qitilish tarixi.

31-32-mavzu. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'zlashtirilishining o'rganilishi.

33-mavzu. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitilishi bo'yicha Davlat ta'lim standarti.

34-35-mavzu. Ikkinchi til darsliklariga qo'yiladigan xalqaro talablar va o'zbek tili darsliklari.

V. Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etilgan mavzular

1. Psixolingvistika haqida tushuncha.
2. Til o'zlashtirishga psixolingvistik yondashuv.
3. Til strukturasi.
4. Ikk bosqichda ona tilini o'zlashtirish so'z o'zlashtirish.
5. Ikkinchi tilni o'zlashtirishni ilmiy yo'nalish sifatida rivojlantirgan tilshunos olimlar.
6. Til o'rganishning mantiqiy muammolari.
7. Transformatsion-generativ grammatika.
8. Multilingvizmning ikkinchi tilni o'zlashtirish bilan aloqadorligi.
9. Lisoniy muhitning o'ziga xos xususiyatlari.
10. Neyrolingvistik bilimlarning ikkinchi tilni o'zlashtirish bilan bog'liq jihatlari.
11. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda universal grammatika.
12. Ikkinchi tilni o'zlashtirishga funksional tipologik yondashuv.
13. Til o'zlashtirishda kommunikativ kompetensiya.
14. Blumfeld nazariyasi.
15. Lado gipotezasi.
16. Ikkinchi tilni o'zlashtirish jarayoniga tipologik yondashuvlar.
17. "Intertil" tushunchasi.
18. "Intertil"ning inson ongida qayta ishlanishining o'ziga xos jihatlari.
19. Til o'zlashtirish jarayonida lingvistik prosessor.
20. Ikkinchi til leksikonining o'zlashtirilishi.
21. Ikkinchi tilni o'zlashtirishga integrativ yondashuv.
22. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'zlashtirilishining o'rganilishi.

23. Til o'zlashtirishda leksik mahorat.

24. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda makrosotsial faktorlar.

25. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda mikrosotsial faktorlar.

26. Til o'rganuvchilar orasidagi farqlar.

27. Til o'zlashtirishda sotsial kategoriyalar.

28. Til o'zlashtirish jarayonidagi samarador faoliyat turlari.

29. Bola yoshida til o'zlashtirish jarayonining muhim xususiyatlari.

30. O'smir yoshda til o'zlashtirishning muhim xususiyatlari.

VI. Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar

1. Muriel Saville-Troike. *Introducing second language acquisition*. New York: Cambridge University Press, 2006.
2. Susan M. Gass., Larry Selinker. *Second language acquisition*. New York: Taylor & Francis, e-library, 2008.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Tarone Elaine., Bigelow Martha., Hansen Kit. *Literacy and second language*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
2. Tokowicz Natasha. *Lexical Processing and Second-Language Acquisition*. New York: Taylor & Francis, 2015.
3. VanPatten Bill., Williams Jessica. eds. *Theories in second language acquisition: An introduction*. New York: Routledge, 2015.
4. VanPatten Bill., Benati Alessandro G. *Key terms in Second Language Acquisition*. London: Continuum, 2010.
5. Vega Luis A. *Social Psychological Approaches to Bilingualism*. New York, NY: Taylor and Francis, 2008.
6. Watson-Gegeo, Karen Ann, Nielsen Sarah. *Language socialization in SLA*. In Doughty Catherine., Long Michael. *The handbook of second language acquisition*. Malden, MA: Blackwell, 2003.

